

Врахування цілей соціалізації у діяльності середньоосвітніх закладів дає змогу конкретизувати їхні навчальні та виховні завдання з урахуванням особливостей, потреб і вимог соціального оточення та соціальних можливостей і перспектив кожного з вихованців.

Основною метою шкільної соціалізації є становлення особистості як повноправного, самостійного і творчого суб'єкта суспільного життя. Педагогічними завданнями соціалізації школяра на етапі початкової школи є утвердження, коригування та розвиток базової системи життєвих відносин та орієнтацій, інтелекту та волі, формування нахилів та вподобань. Кінцевою метою шкільної соціалізації учнів на кожному з її напрямків є формування готовності молодшої людини бути учасником відповідної сфери суспільного життя.

Загальним суспільним наслідком соціалізації стає відтворення соціальної структури спільноти в усьому багатстві її людського складу та безперервне поновлення множини людських сил, обдарувань, покликань [3,352].

Висновки. Процес соціалізації молодших школярів має багатофакторний характер. Вплив мікро- і макросередовища, суспільні види діяльності, активна позиція самої дитини в кінцевому результаті визначають рівень соціалізації в сучасних умовах. На етапі початкової школи провідними цілями соціалізації є розвиток комунікативних навичок поведінки, формування і коригування базисних уявлень про власну особистість та навколишню дійсність, підвищення мотивації до колективної та індивідуальної праці, надання вмінь "навчатися" як передумови подальшого успішного навчання у середній та старшій школі.

Література

1. Василькова Ю.В., Василькова Т.А. Соціальна педагогіка: Курс лекцій: Учеб. посібник для студ. высш. пед. уч. заведений. – 2-е изд., стереотип. – М.: "Акадшия", 2001. – 440 с.
2. Кремін В.Г. Соціальний розвиток дитини в системі освіти // Дайджест педагогічних ідей та технологій. – 2001. – № 3–4. – С. 6–10.
3. Крупник В. Менеджмент соціалізації особистості школяра // Директор школи. 2001. -№ 33.
4. Лавриченко Н.М. Педагогіка соціалізації: Європейські абрисы. – К.: ВІРА ІНСАЙТ, 2000.– 444 с.

УДК 371.132

Завацька Л.М.

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ У РОБОТІ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ

В статті розкриваються особливості формування професійної компетентності майбутніх соціальних педагогів у роботі з людьми похилого віку у центрах соціально-психологічної допомоги. Представлені результати трьох етапів діяльності експериментального проекту "Твої крила" на базі територіальних центрів для людей похилого віку м. Чернігова.

Постановка проблеми. Однією з тенденцій, що спостерігається в останні десятиріччя у розвинутих країнах світу, є зростання абсолютної кількості, у відносній частині населення, людей похилого віку. Щороку кількість літніх людей на планеті збільшується на 2,4 %. Головними причинами старіння населення є зниження народжуваності, збільшення тривалості життя людей старших вікових груп завдяки прогресу медицини та підвищення рівня життя населення.

Ця демографічна ситуація потребує відповідних змін і в соціальному захисті людей похилого віку, а саме, орієнтація його на комплексну підтримку літніх людей. Вирішення цих завдань обумовлює необхідність підготовки кваліфікованих фахівців, здатних надавати професійну допомогу людям похилого віку та створювати умови для їх повноцінної участі в житті суспільства.

Проаналізувавши наукові дослідження з проблем старості і старіння, можна виявити специфіку професійної діяльності соціального педагога з людьми похилого віку, в основі якої лежить інтегрований комплексний підхід до старості. Основою для інтеграції знань з проблем старіння виступають наукові праці дослідників з різних галузей знань. Вивченню соціальних аспектів старіння присвячені роботи А.Богомольця, М.Бедного, В.Никитенко, Р.Яцемирської,

І.Беленької та інших. Ряд учених (А.Капська, Л.Мішик, А.Мудрик, В.Нікітін та ін.) розглядають соціальну педагогіку як науку, що вивчає умови соціалізації особистості протягом усього життєвого шляху людини. Проблеми теорії та методики підготовки фахівців у галузі соціальної педагогіки знайшли відображення у роботах М.Галагузової, І.Зверєвої, А.Капської, Л.Мішик, С.Харченка.

Проте, не дивлячись на значну увагу, що приділяється останнім часом питанням психолого-педагогічної допомоги та підтримки людям похилого віку, все ж таки проблема професійної компетентності соціальних педагогів у роботі з цією категорією клієнтів залишається досить гострою. Мова іде, в першу чергу, про підготовку спеціалістів до здійснення інтегрованої допомоги людям похилого віку в межах спеціальних соціально-психологічних центрів.

Мета нашого дослідження полягає у обґрунтуванні необхідності створення центрів соціально-психологічної допомоги людям похилого віку та визначенні основних завдань їх діяльності.

Методика та організація дослідження. Програма “Розвиток центрів соціально-психологічної допомоги” проекту “Твої крила”, що здійснювалась нами спільно з громадською організацією “АХАЛАР” при фінансуванні фонду UCAN, проводилась у три етапи. На першому етапі реалізації програми (з вересня 2003) нами проведений моніторинг відповідності існуючої державної допомоги пенсіонерам до реальних проблем людей.

У ході дослідження отримало підтвердження припущення, що програми в державній системі соціального захисту населення недостатньо розвинуті, а відповідно і скоординована інформаційна та роз’яснювальна робота з людьми похилого віку. Про це свідчать результати опитування 80 соціальних працівників територіального центру Новозаводського району та 94 соціальних працівників Деснянського району м. Чернігова. Значна частина опитаних висловила своє скептичне ставлення до організації консультативного пункту, вважаючи, що проблеми людей похилого віку можуть вирішити працівники служб соціального захисту. Але, у той же час, тільки одиниці з числа опитаних соціальних працівників мають базову професійну підготовку, а більшість із них – освіту з різних спеціальностей і широкий спектр професій. А це свідчить про відсутність у них знань і умінь взаємодії зі специфічною групою клієнтів, якою є люди похилого віку. Але в той же час, третина опитаних соціальних працівників зацікавлена у створенні оптимальних умов для розширення інформаційного поля клієнтів літнього віку.

Окрім соціальних працівників територіальних центрів, об’єктом дослідження виступали і клієнти центрів – самотні пенсіонери: 66 осіб похилого віку, які обслуговуються у Новозаводському територіальному центрі та 70 осіб, які обслуговуються у Деснянському територіальному центрі.

Моніторинг дав можливість визначити основні завдання центру соціально-психологічної допомоги: 1) Прийом відвідувачів, надання відповідей на питання соціально-психологічного характеру. 2) Допомога в рішенні проблеми “Куди звернутися?”. 3) Надання загальної інформації про всі аспекти соціального захисту різним цільовим групам населення (виготворення листівок, бюлетнів і ін.). 4) Співробітництво з недержавними організаціями в питаннях надання допомоги різним прошаркам населення. 5) Налагодження взаємодії й інформаційного обміну між центром соціально-психологічної допомоги і державними організаціями системи соціального захисту населення.

Також визначено коло проблем для звернень клієнтів територіальних центрів: 1) Психологічні проблеми: зняття психологічної напруги; адаптація літньої людини до нових умов життя; сприяння особистісному росту; активізація зусиль підопічного в плані вирішення власних проблем; 2) Соціальні проблеми: супровід при вирішенні проблем пенсійного забезпечення; оформлення субсидій; надання послуг соціальним організаціям. 3) Юридичні проблеми: переоформлення документів; питання спадщини. 4) Побутові проблеми: взаємини із сусідами й родичами; ремонт будинку, квартири, даху. 5) Сімейно-педагогічні проблеми: виховні проблеми з родичами, й іншими людьми; виховні проблеми з дітьми-інвалідами; оздоровлення дітей. 6) Матеріальні проблеми: матеріальна допомога (одяг, взуття, продукти харчування й ін.).

Таким чином, створення таких центрів соціально-психологічної допомоги, по-перше, викликано потребою часу в більш активній і професійній діяльності у сфері консультативних послуг людям літнього віку і, по-друге, потребами самих клієнтів територіальних центрів.

Отримані результати та їх аналіз. З вересня 2004 року розпочалася реалізація другого етапу програми “Розвиток центрів соціально-психологічної допомоги”. Були створені консультативні центри на базі Новозаводського й Деснянського територіальних центрів для

людей похилого віку. Консультантами працювали студенти V курсу спеціальності "Соціальна педагогіка", що вже володіли достатніми знаннями із соціальної педагогіки, психології й інших спеціальних дисциплін, навичками встановлення контакту з клієнтами, методами збору й аналізу інформації, уміннями застосовувати теоретичні знання в конкретному практичному випадку.

Випереджаючи початок роботи центрів, були підготовлені реклами з інформацією про графік роботи й зміст консультативних послуг. Чотири дні на тиждень (вівторок, середа, четвер, п'ятниця) у територіальних центрах чергували два студенти-консультанти і два слухачі (студенти III курсу), які здобували досвід консультативної роботи. Для фіксування результатів діяльності центра був заведений журнал, в якому відзначалась дата і час звернення, прізвище, ім'я, по батькові клієнта, причина звернення, висновки й рекомендації з вирішення проблеми.

Відповідно до основних завдань центрів соціально-психологічної допомоги для людей похилого віку, визначеними в результаті моніторингу проблем пенсіонерів, були чітко виділені напрямки реалізації консультативної функції.

Перший напрямок – здійснення соціально-консультативної й соціально-психологічної допомоги. Цей напрямок дав можливість сприяти вирішенню важливої проблеми соціальної роботи – самотності й адаптації до пенсійного періоду життя. На початку роботи консультативного центру цей напрямок був переважним (18 з 43 звернень), особливо в Деснянському територіальному центрі. Самі клієнти не наважувалися звернутися безпосередньо до консультанта. Тому студенти йшли на зустріч людям похилого віку, реалізуючи основний принцип діяльності фахівця в технології індивідуальної роботи використання можливостей, які є у наявності. Консультанти самі ставили прямі запитання клієнтам центру: "Чи маєте Ви проблеми?", "Чи хотіли б Ви про них поговорити?", "Що буде з Вами, коли Вам полегшає?" тощо.

Тобто самотність і адаптація до пенсійного періоду життя сприяють виникненню у людей похилого віку відчуття розриву з навколишнім світом, постійного почуття забутості й непотрібності власного існування. У цьому випадку, наявність центру соціально-психологічного консультування дає можливість зазначеній категорії людей похилого віку реалізувати свою потребу в людському спілкуванні, що є для них більш важливим, ніж соціальне й медичне обслуговування.

Один із прикладів такого звернення: Тетяна Петрівна звернулася до консультанта з проблемою, яка, на її думку, стосується її особистого життя: вона не має з ким спілкуватись і тому відчуває себе дуже самотньою. Вона розповідала про своїх дітей, що зараз живуть дуже далеко (тепер це інша держава) і приїжджають рідко, про племінників та онуків, які не хочуть навіть поговорити з нею. Клієнтка висловила своє незадоволення сусідами, які зовсім нею не цікавляться. Вислухавши клієнтку, консультант порадив Тетяні Петрівні приходити до соціальної служби частіше і запевнив, що тут будуть завжди раді спілкуватися з нею.

Другий напрямок реалізації консультативної функції полягає в безпосередньому наданні індивідуальних консультацій з різних соціальних, правових і психологічних питань. По двох територіальних центрах на другому етапі зареєстровано 25 звернень клієнтів.

Як правило проблеми соціального й психологічного характеру розглядалися при першому зверненні. Юридичні питання, що вимагали участі інших державних і громадських організацій вирішувалися при повторних відвідуваннях клієнта в призначений день наступного тижня, що давало можливість консультанту ретельно вивчити проблему, розглянути можливі варіанти, порадитися з різними фахівцями.

Для прикладу проілюструємо ведення одного з випадків звернення до консультанта. Звернувся інвалід II групи Хоменко Н.Г. із проханням: чи можуть його направити в будинок-інтернат для громадян похилого віку та інвалідів. Клієнт мотивував своє прохання так: він 1953 року народження, самотній, але не є клієнтом територіального центру, так як не досягнув пенсійного віку. Пенсія за інвалідністю мала, матеріальне становище досить скрутне. Свою проблему самостійно клієнт вирішити не може, тому що не знає куди звернутися. Про консультативний центр клієнту стало відомо від соціального працівника, що відвідує його сусідів.

Отже, допомоги потребує самотній інвалід акмеологічного віку. Консультант зв'язалася по телефону із Чернігівським будинком-інтернатом, з'ясувала, що відповідно Положення про будинок-інтернат для громадян похилого віку та інвалідів Міністерства праці та соціальної політики громадянин Хоменко Н.Г. має право проживати у вищезазначеній соціальній установі, але направити його туди повинно управління соціального захисту при наявності заяви та медичної карти з усіма необхідними результатами обстеження. За відсутністю потрібних

документів Хоменко Н.Г. було запропоновано звернутись до поліклініки та після отримання медичної карти прийти на прийом до консультанта, який допоможе вдало вирішити його проблему.

Таким чином, аналізуючи якісний зміст діяльності центрів соціально-психологічної допомоги на другому етапі можна констатувати формування відповідної логіки консультаційних послуг: а) питання забезпечення життєдіяльності (юридичні, соціальні); б) потреба в людському спілкуванні; в) реалізація внутрішнього потенціалу.

Питання, що відносяться до першої групи, найбільш чисельні, хоча іноді й складні, але вони вирішувалися на консультаційному рівні студентами за допомогою фахівців.

Друга група послуг поступово займала свої позиції, хоча і не так інтенсивно, як перша. Це пояснюється, у першу чергу, нерішучими кроками з боку клієнтів – вони ще не звикли до такого виду послуг, і, по-друге, відсутністю у консультанта окремого кабінету для роботи з клієнтом.

Третя ж група проблем поки що себе виявляла тільки в одиничних випадках. Люди похилого віку не впевнені, а, можливо, і забули вже про те, що їм відкритий доступ до суспільних цінностей в області культури, духовного життя, відпочинку й освіти.

У процесі реалізації третього етапу програми "Розвиток центрів соціально-психологічної допомоги" проекту "Твої крила" здійснювалася в трьох напрямках: а) аналіз досягнень попередніх етапів; б) виділення проблем, що виникають у діяльності консультантів центра соціально-психологічної допомоги громадян похилого віку; в) оперативне вирішення проблем та висунення ідей та пропозицій щодо підвищення ефективності діяльності консультантів.

Аналіз першого напрямку показав, що робота, яка почалася з вересня 2003 року вже дала істотні результати. Якщо у 2003 році діяльність в територіальних центрах в основному була організаційною, а самі центри діяли як пілотні, то в 2004 році чітко визначилися цілі та напрямки діяльності. Спеціалісти, що працювали із клієнтами, виконували функції не тільки консультантів, але і координаторів у вирішенні комплексних проблем.

На третьому етапі можна відмітити наявність постійних клієнтів, які позитивно вирішуючи свої власні проблеми, стали посередниками між консультантом та потенційним клієнтом, який за певних обставин не може відвідати спеціаліста. На цьому етапі розширився штат консультантів від чотирьох до семи. Це дозволило більш досвідченим студентам V курсу навчати вмінням практичної діяльності в центрах соціально-психологічної допомоги нових консультантів – студентів III курсу.

Значним досягненням цього етапу є чітке визначення загальної схеми взаємодії та допомоги різних спеціалістів у вирішенні комплексних та складних для консультантів-волонтерів проблем. В цю схему були включені: викладачі кафедри соціальної педагогіки, центр ІАТР, що дає можливість знайти відповіді на питання за допомогою Інтернету.

До центру соціально-психологічної допомоги звернулася Морозова Людмила Яківна стосовно юридичного питання: чи може вона заповісти свою квартиру онуку, що має російське громадянство. Консультант звернувся за допомогою на сайт www.911.kiev.ua. Незабаром була отримана відповідь: відповідно до Цивільного Кодексу заповідач має право призначити своїм спадкоємцем будь-яку особу. В законодавстві не міститься обмежень щодо можливостей іноземців у придбанні нерухомості. Єдине виключення – земля. Отже, дана інформація була надана Морозовій Л.Я. наступного прийомного дня.

Однак у процесі роботи виявився ряд проблем. Одна з найбільш суттєвих стосувалась не лише територіальних центрів для людей похилого віку, а взагалі м. Чернігова. Це недостатня інформованість населення про функції і напрямки діяльності соціального педагога. В більшості випадків клієнти сприймали його як соціального працівника. Тому консультантам доводилось проводити й роз'яснювальну роботу.

На третьому етапі роботи центрів загострювалася проблема, яка почала проявлятися ще на попередніх етапах – звуження кола питань клієнтів та зменшення кількості звернень. Це об'єктивна ситуація обслуговування лише клієнтів територіальних центрів для людей похилого віку. Вони є самотніми, тому коло питань, що їх непокоять є достатньо обмеженим.

Отже, аналіз досягнень у роботі консультативних пунктів та виникаючих проблем сприяв більш ефективній організації діяльності консультантів на третьому етапі програми.

Найбільш важливим рішенням був вихід за межі територіальних центрів. Для цього були виготовлені буклети з інформацією про діяльність центрів соціально-психологічної допомоги та їх послуги. Ця інформація розповсюджувалась в центрах соціального захисту, центрах зайнятості, поліклініках та просто на вулицях. В територіальних центрах була організована послуга "Лист до юриста" у вигляді поштової скриньки.

Ще одним важливим досягненням третього етапу програми є розширення спектра соціальних послуг консультантів-волонтерів – відвідання клієнтів вдома. Така форма роботи розширює можливості інформування літніх людей, організації тематичних бесід з ними та вирішення різноманітних складних життєвих питань.

Висновки. Таким чином, проведене пілотне дослідження включення у діяльність соціально-психологічних центрів інформаційної та роз'яснювальної функцій є реальним підтвердженням необхідності впровадження нових форм соціально-педагогічної роботи з людьми похилого віку та відповідно нагальною потребою формування професійної компетентності майбутніх соціальних педагогів у роботі з цією категорією населення.

Література

1. Інформаційно-консультативний центр у Дніпропетровську // Соціальна політика і соціальна робота. – 1998. – № 4 – С. 98.
2. Мацкевич Ю.Р. Підготовка соціальних педагогів до роботи з людьми похилого віку // Наукові записки Ніжинського держ. пед. університету. Серія: Психолого-педагогічні науки. – 2001. – № 2. – С. 37– 41.
3. Перший державний центр соціальних консультацій // Соціальна політика і соціальна робота – 1998. – № 3. – С. 79 – 80.
4. Семигіна Г. Інформаційно-консультативні центри в системі соціального захисту населення // Соціальна політика і соціальна робота – 2000. – № 1. – С.77 – 82.

УДК 316.614

Завацька Н.Є.

ПРОБЛЕМА СОЦІАЛІЗАЦІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В ЗРІЛОМУ ВІЦІ

В статті проводиться аналіз проблеми співвідношення процесів соціальної адаптації і соціалізації особистості. Показано, що головна особливість дорослого періоду соціалізації полягає у тому, що особистість не тільки інтеріорізує систему існуючих регламентів, але й коригує старі та створює нові регламенти на всіх рівнях соціальної ієрархії. Підкреслюється, що соціальна адаптація є одним з основних механізмів соціалізації особистості зрілого віку.

Постановка проблеми. При вивченні соціальної адаптації особистості одним з найактуальніших питань є питання про співвідношення адаптації і соціалізації. “Нам представляється, що розробка повноцінного наукового визначення соціально-психічної адаптації особистості, – пише А.А.Налчанджян, – можлива тільки на основі ідеї онтогенетичної соціалізації, якщо визначення цього поняття, у свою чергу, правильно відображає той реальний і надзвичайно складний процес, завдяки якому індивід перетворюється на особистість, що володіє деякими основними рисами соціально-психічної зрілості [8, 17]. “Для плідного вивчення соціалізації і соціальної активності людей, – відзначає дослідник, – слід докладніше розробляти концептуальний апарат теорії соціальної психології особистості” [8, 18]. Зокрема, на думку ученого, представляється важливою диференціація онтогенетичної соціалізації і соціально-психічної адаптації особистості в даному соціальному (зокрема, в груповому) середовищі. Для вирішення цієї задачі, важливість якої відзначена і іншими авторами, він виходить з положення, згідно якому особистість може бути соціалізованою, але дезадаптованою [4, 219]. Більш того, дезадаптованість людини може бути прямим наслідком високого ступеня і повноти її соціалізованості. Тому, на думку дослідника, представляється не зовсім точним твердження деяких авторів, ніби “соціально-психічна адаптація – один з шляхів більш повної соціалізації” [4, 222]. Соціалізованість особистості, залежно від конкретної групової ситуації, може стати основою як для адаптованості, так і для дезадаптованості. Якщо в даному суспільстві моральні норми і принципи, а також інші загальнолюдські цінності виступають головним засобом маскуванню егоїстичних прагнень, тобто якщо домінуючою соціальною орієнтацією людей є лукавство, то цілком природно, що соціалізованість особистості, здійснена шляхом інтерналізації загальнолюдських цінностей, може стати постійною причиною фрустрованості та дезадаптованості. Онтогенетична соціалізація є процес інтерналізації групових норм, цінностей і типових форм поведінки, має місце в ході індивідуального психічного розвитку індивіда. Вона може здійснюватися на рівнях малих груп,